

Наредбата-закон за устройството на съдилищата от 1934 г.

Евгени Йочев

На 19 май 1934 г. Военният съюз в сътрудничество с политическия кръг „Звено“ извършва държавен преврат. Вдъхновителите и организаторите му виждат в надпартийната власт най-сигурното средство за изход от „крайно усложненото морално, политическо и стопанско положение на страната“.¹

Правителството на деветнадесетомайците, оглавявано от Кимон Георгиев си поставя за цел да възстанови авторитета на държавната власт, да изведе страната от кризата и осигури всеотнашната ѝ обнова, да гарантира гражданския мир и постигне обединение на нацията в името на Отечеството.²

Сред „неотложните и спасителни за страната задачи“, правителството на К. Георгиев поставя и осъществяването на реформи в правосъдието, с цел правораздаването да стане по-бързо, по-достъпно и по-евтино.³ То не се съобразява с искането за по-широко професионално и публично обсъждане на наредбата-закон. Съставителите ѝ не приемат критичните бележки, аргументите и предложенията на съдийската и на адвокатската общност, а следват общите насоки утвърдени от кабинета. На 12 ноември 1934 г. тя е публикувана в „Държавен вестник“, заедно с наредбите-законови за административното правосъдие, за общинските съдилища, и тези за изменение и допълнение на гражданското и на углавното съдопроизводство. Те са правната основа на съдебната реформа на деветнадесетомайското правителство.⁴

Наредбата закон съдържа 206 члена организирани в XXIII глави. Възприета е изцяло структурата на закона от 1926 г. Направените допълнения се отнасят преди всичко до вътрешното структуриране на някои глави и въвеждането на параграфи. Глава XV-„За клетвата“, която се съдържа във всички действащи до тогава закони, е пропусната съзнателно с мотива, че постановлението на чл. 164 на конституцията и текстът на чл. 17 от Закона за държавния служител са достатъчни и задължителни и за съдиите. Единствената нова глава, която е добавена е гл. XIV-„Повишение на място“.

По-съществени са промените отнасящи се до наименованието на главите. На първо място те са съкратени и второ – съобразени с целта на реформата.

С наредбата-закон се създават нови съдебни органи и се формира нова съдебна система. Тя включва: околийските, областните, апелативните съдилища и ВКС. Околийските съдилища се изграждат на мястото на мировите, а областните – на окръжните съдилища. Предвижда се също и учредяването на общински съд във всяка община, чието устройство и компетенции се урежда с Наредбата-закон за общинските съдилища, утвърдена с Указ №176 от 6 ноември 1934 г.⁵

Ведомството на околийските, областните и апелативните съдилища се простира върху околии, области и райони. Територията на околийските съдилища съвпада с тази на околийските управления, а на областните съдилища – с пространството на административните области. Броят на околийските съдии се

1 Георгиев, К. 19 май и новата държава. С., 1934, с. 7; Недев, Н. Поглед върху дейността на Военния съюз (офицерската лига) от основаването му до 9. IX. 1944 г. - Исторически преглед, 1963, кн. 2, с. 59; Георгиев, В. Буржоазните и дребно-буржоазните партии в България 1934-1939 г. С., 1971, с. 70-90.

2 „Държавен вестник“, бр. 38 от 19 май 1934 г.; Георгиев, К. 19 май и новата държава. Реч произнесена на 12 юли 1934 г. в театър „Роял“. С., 1934, с. 3-43.

3 Притурка към „Държавен вестник“, бр. 38 от 19 май 1934 г.

4 Притурка към „Държавен вестник“, бр. 182 от 12 ноември 1934 г.

5 Пак там.

определя ежегодно със Закона за държавния бюджет. Първоначално са назначени 100 околийски съдии. Областните съдилища са 7 – в София, Враца, Плевен, Шумен, Пловдив, Стара Загора и Бургас, но с последвалите изменения на наредбата-закон, техният брой се увеличава. Определени са съдебните граници и на апелативните съдилища. Софийският апелативен съд обхваща Софийска и Врачанска административни области. Районът на Русенския АС се простира върху Плевенската и Шуменската административни области. Ведомството на Пловдивския АС съвпада с територията на Пловдивската, Старо-Загорската и Бургаската административни области.

Дава се право на редовните и извънредните професори по гражданско и наказателно право да заместят съдии и да вземат на доклад дела в съдебно заседание, първите в Софийския АС и във ВКС, а вторите в Софийския областен съд и в Софийския АС.

Наред със съдиите и прокурорите с указ се назначават и съдебните инспектори. Всички останали длъжностни лица по съдебното ведомство се назначават от министъра на правосъдието или от надлежния началник по реда определен в закона.

Околийският съд е едноличен, а областните и апелативните съдилища и ВКС са колегиални. Министърът на правосъдието може да назначи, там където е необходимо и заместници на околийския съдия. Областният съд има председател, подпредседател и членове. Броят на отделенията и на членовете се определя с особен закон. При областните съдилища има и допълнителни съдии (по един на отделение) и допълнителни заместник-прокурори (по един при всеки прокурорски надзор). Те заседават в състав: председател или подпредседател и двама съдии, от които само единият може да бъде допълнителен съдия. За произвеждане на допълнително следствие във всяка околия се назначава по един съдия-следовател. Съставът на апелативните съдилища се запазва същия.

ВКС се състои от пръв председател, председатели на отделения и членове, броят на които се определя с особен закон. Той заседава в състав: първият председател или председателят на отделение и четирима членове. По изключение, когато един от съдиите отсъства „по законни причини“, заседанията се провеждат и с 4 съдии. Освен по въпроси, които „на практика повдигат съмнения и не се решават еднакво от съдилищата“, ВКС, по предложение на министъра на правосъдието, се произнася и в случаите, когато „по едни и същи въпроси съществува разногласие по тълкуването на закона между общите и особени съдебни места и лица“. Докладът съдържа: а) кратко изложение на фактическите обстоятелства; б) въпросите, които се поставят за разрешение; в) съществуващата юриспруденция; г) всички справки, необходими за правилното решение на делото.

Прокурорският надзор е независим от съдебната власт. Той се разширява с въвеждането му и в околийските съдилища. Това се налага поради увеличената компетентност на околийските съдии. Целта е да се сложи край на полицейския произвол и да се повиши доверието на гражданите в правораздаването.⁶ При ВКС има един главен прокурор и прокурори на отделения. В околийските, областните и апелативните съдилища има прокурор и заместник прокурори. Техният брой се определя с особен закон. Запазва се организацията и йерархическата структура на прокурорския институт. Всички прокурори са подчинени направо на министъра на правосъдието. Прието е ново задължение на прокурорите - през м. септември, по реда на подчинеността да представят на министъра годишен доклад. Той включва следните проблеми: състояние на престъпността, движение на наказателните дела, брой на отменените и изменените от по-горните съдилища присъди, ефикасност на наказателната репресия. Специално място в него заемат конкретните мерки, които трябва да се вземат за отстраняване причините на

6 в. "Съдийски вестник", бр. 2, октомври 1935 г.

престъпността, за откриване на престъпленията, за наказанието на престъпниците и изпълнението на наказанията.

С незначителни изменения наредбата възприема и запазва като цяло от гледна точка на организация и функционалност, института кандидат за съдебна длъжност, реда и начина за назначаване и повишаване на съдиите, инспекторския институт.

Правителството на К. Георгиев също не излиза извън утвърдената с годините форма на условна несменяемост. Стават несменяеми всички съдии, които са прослужили най-малко три години като редовни съдии или заместник прокурори. Въпросът за въвеждане на пълна несменяемост не се обсъжда при подготовката и приемането на проекта. С Наредбата-закон за устройството на съдилищата се поставя началото на прокурорската несменяемост. В това отношение се следва подходът, възприет при съдиите. За несменяеми се обявяват само прокурорите при ВКС. От гледна точка на състоянието на прокуратурата тази ограничена и частична стъпка, може да се обясни с характера и дълбочината на осъществяваната реформа. След навършване на 60 годишна възраст несменяемите съдии и прокурори, отново стават сменяеми.

Надзорът над длъжностните лица, дисциплинарната отговорност и редът на дисциплинарното производство като цяло се запазва същия. Промените се незначителни и отразяват същността и целите на съдебната реформа, без да засягат съдържанието на установените правила и изисквания.

Общият надзор над длъжностните лица по съдебното ведомство принадлежи на министъра на правосъдието. Към съдебните инспектори, които могат да упражняват този надзор по негово нареждане са добавени и инспекторите на нотариусите и на съдите-изпълнители. Отпада длъжността главен съдебен инспектор. Въвежда се изискването актовете от инспекторските ревизии да се съобщават в препис на по-горните инстанции и да се прочитат в общо събрание на последните. Ревизиите на ВКС и на прокурорския надзор при него се извършват от главния секретар на министерството или от един от съдиите или прокурорите при същия съд, за разлика от закона от 1926 г., където те са поверени на главния съдебен инспектор, на председателя на отделение или главния прокурор при ВКС.

Съдиите-ревизори при областните съдилища правят ревизии само по нареждане на министъра на правосъдието, на председателя на съда или на председателя на надлежния по-горен съд.

Промените по отношение на дисциплинарната отговорност засягат и дисциплинарните наказания. Те са следните: 1) забележка; 2) мъмрене; 3) заличаване от таблицата за повишение до 3 години; 4) преместване на равна длъжност и 5) уволнение от служба. Върната е забележката като първо наказание, а напълно ново е третото наказание.

Реформата в съдебната област, извършена от правителството на К. Георгиев, засяга преди всичко устройството на съдилищата и тяхното териториално разпределение. Няколко месеца след началото ѝ мировите съдии от 149 са съкратени и трансформирани в 83 околийски съдилища с 135 съдии. Съществуващите до преврата 26 окръжни съдилища са преобразувани в 17 областни съдилища, а броят на съдиите е намален от 162 на 130. В трите апелативни съдилища числеността на магистратите се запазва, докато съставът на ВКС е увеличен от 27 на 35 съдии.⁷

Структурните и организационни промени дестабилизируют и разстройват правосъдието и го отдалечават от провъзгласената цел "по-бързо, по-достойно и по-евтино правораздаване." Те не убеждават обществото и съдийската гилдия в необходимостта и ползата от реформата.

⁷ Статистически годишник на Царство България 1942. С., 1942, с. 788-791.